

Aaf Verkade Adviseur Stadsgrachten
 Kijfgracht 12 2312 RZ Leiden
www.stadsgrachten.nl
www.onderwaterinleiden.nl

Eindrapportage uitbreiding Onder water in Leiden en KNNV Project Vissenmonitoring in 2017

Dit is het eindrapport over de uitbreiding van 'Onder water in Leiden' naar nieuwe wijken in 2017.

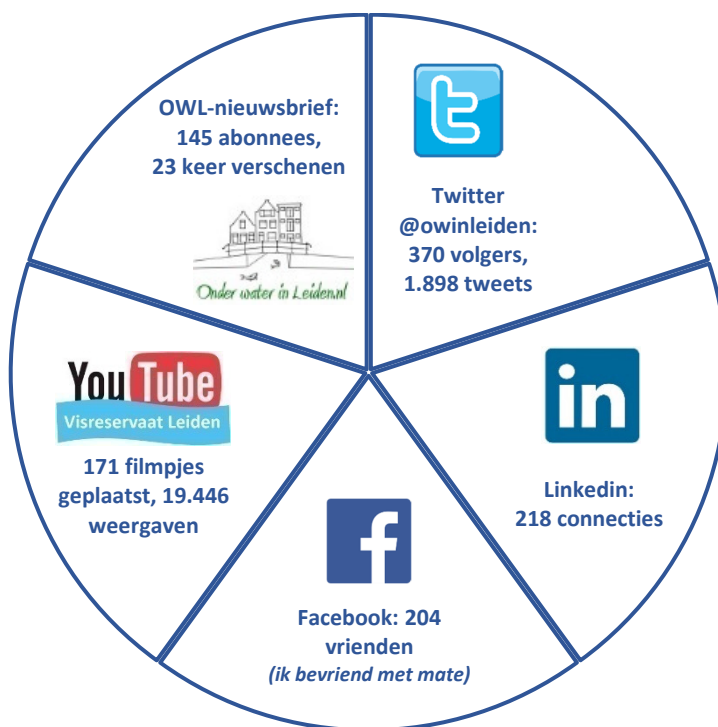
De vissen en het afval zijn geteld en apart in kaart gebracht, alsook bijzondere waarnemingen.

Prijswinnende foto door Taco van der Eb, van mijn eerste snorkelmonitoringsronde bij de Unipercentrale

Halloween-tweet

Bereik via de sociale media in 2017

Inhoud

Samenvatting.....	3
1. Lezingen en/of presentaties	4
2. Schoonmaakacties: grofvuil van de bodem.....	5
3. Drijfvuil-opruimacties	5
4. Excursies vissenmonitoring	5
5. Het arrangeren van PR-momenten	5
6. De staat van de onderwaternatuur in de nieuwe wijken.....	6
7. Research en planning: de belangrijkste items.....	7
8. Meetbare biodiversiteitsresultaten door opschoon- en monitoringsacties:	7
9. Advies met evt. verbeterpunten m.b.t. het onderhoud in/bij stadswateren	8
10. Toekomstplannen.....	8
11. Reeds ingeplande activiteiten in 2018	8
Bijlage 1a: Een verkort overzicht van in 2017 opgevist zwerf-, grof en drijfvuil.....	10
Bijlage 2: Plattegrond van de bij OWL betrokken Leidse wijken in 2017	11
Bijlage 3a: De door OWL getelde soorten vissen, exotische krabben en kreeften in Leiden in 2017.....	12
Bijlage 3b: De door OWL getelde soorten, in kaart gebracht door BSR (Wouter Moerland)	13

Opmerkingen

- Dit rapport betreft een samenvatting van de activiteiten die ik heb georganiseerd in het kader van de uitbreiding van Onder water in Leiden en het Project Vissenmonitoring in 2017 in nieuwe wijken.
- Voor de specifieke acties die per wijk zijn uitgevoerd, verwijs ik graag naar de tussenrapportages.

Duurzaam eten/circulaire economie: zo'n 45 met de hand gevangen rode Amerikaanse rivierkreeften leverden een lekkere amuse op voor 12 personen (foto's Annet van Aarsen)

Samenvatting

De twee nieuwe doelwijken in 2017 waren de Tuinstad-Staalwijk en Marewijk/De Camp. Er kwamen van lieverlee ook weer activiteiten in nieuwe wijken bij, zoals Nieuw-Leyden, trajecten langs de Singels (Maresingel, Witte en Zoeterwoudse Singel) en in en rond het Bio Science Park (o.a. de Lage Mors, Bockhorst en Leeuwenhoek).

Ook in de wijken die ik de afgelopen jaren al enthousiast maakte voor Onder water in Leiden, heb ik in 2017 weer diverse activiteiten uitgevoerd. Denk aan de Pieters-Academiewijk, Havenwijk, Haagweg-Noord en 'stadsbreed' het project 'Plastic Vrije Grachten'. Vanwege het herhalen van de boodschap, raakt het onderwerp 'schone en soortenrijke grachten' steeds beter ingeburgerd en blijven bewoners nog altijd actief betrokken bij het inventariseren en schoonhouden van de stadswateren.

- In 2017 organiseerde ik zo'n 30 activiteiten rondom stadsgrachten. Hieraan namen o.a. drie wijkverenigingen deel, alsook de Lucas van Leydenschool, het Visser 't Hooftlyceum, het Da Vincicollege, de IVN Natuurgidsenopleiding, een kerkgenootschap, het Hoogheemraadschap van Rijnland, de Hortus botanicus en diverse MKB en rederijen.
- 13 activiteiten betroffen presentaties (waarbij ik regelmatig vanuit het water werkte).
- Ik organiseerde 5 grote opschoonacties en 4 drijfvuilvisactiviteiten.
- Er waren 9 excursies vissenmonitoring in vijf verschillende wijken (incl. langs het Singelpark, zie ook bijlage 3).
- Er hebben ten minste 1.000 bewoners en vrijwilligers meegelopen om de grachten op te schonen.
- In 2017 hebben zich ten minste 10 nieuwe bewoners aangemeld om structureel mee te helpen zwerf- en drijfvuil op te ruimen in de stad. Ze komen uit diverse wijken, zoals de Merenwijk, de Waard en Transvaal. Er is zelfs één (zeer actieve) actieveling uit Oegstgeest, Daniël Siepman. Hij is een geweldige ambassadeur!
- Zeven van hen kregen universele stortpas en ruim 20 personen een schepnet. Allen kregen afvalzakken, zo nodig handschoenen en een door mij gemaakte 'handleiding afval melden' (zie bijlage 1c).
- Inmiddels laten ten minste 10 personen mij geregeld weten hoe vaak en hoeveel afval ze uit het water halen of anderszins opruimen en geven hotspots aan me door. Die gegevens stuur ik door naar de cluster Beheer.

Ik ontdekte in diverse nieuwe trajecten bijzondere soorten als de rivierdonderpad, kleine modderkruiper en de bittervoorn. Ik was aangenaam verrast door het rijke onderwaterleven in de nieuwe wijken; de Potgieterlaan in Haagweg-Noord spant met 9 vis- en 2 kreeftensoorten de kroon. In de Oude Vest echter, was het héél lastig vissen zoeken. Daar vonden we alleen wat baars, visbroed (onbekend), kreeft en krab. Naar alle waarschijnlijkheid heeft de plezier- en beroepsvaart (en daardoor uitbundige resp. minimale onderwatervegetatie) daarmee te maken.

Eventuele baggerplannen in de vijver naast de BSO aan de Maresingel moeten zorgvuldig voorbereid worden, vanwege de aanwezigheid van de bittervoorn. Ook zijn de oevers hier ondergraven met ten minste een dozijn kreeftengangen. In het Bio Science Parkwater vanaf Rijnland richting Naturalis heb ik bar weinig vis geteld. Mogelijk was ik er niet in het goede jaargetijde (mei); dat behoeft nader onderzoek.

N.a.v. mijn snorkelduik in de Maresingel (Unipercentrale) en frequent verkeer varende boten adviseer ik een duidelijk gebodsbord voor de pleziervaart te monteren aan de Heen- en Weerbrug met: 'geen doorvaart: doodlopend'.

Samengevat zijn in 2017 alweer tientallen vruchten geplukt in de wijken, waar ik in voorgaande jaren met OWL activiteiten heb ontplooid.

Zo weten de meeste Havenwijkbewoners en MKB aan de Nieuwe Rijn, wanneer ze hun zonnebril, mobiel of meubilair in de gracht laten vallen, dat ze eerst even bij mij moeten aankloppen.

Dat deze trend ook in 2018 continueert, merk ik aan de activiteiten die nu al worden aangevraagd, publicaties in de (internationale) media en nieuwe interviewverzoeken door journalisten.

Etalage van Jeugdboekhandel Silvester is twee weken lang in stijl ingericht, n.a.v. de opschoonactie op 8 juli 2017

De volgende (educatieve) middelen heb ik in 2017 ingezet om bewoners te informeren en te betrekken:

1. Lezingen en/of presentaties

- 2 november: bezoekers aan de informatieavond Groen Dichterbij verteld over groene buurtinitiatieven in de Havenwijk (ca 70 man).
- 12 oktober: informatieve rondvaart aan de gemeente Midden-Delfland gegeven over wijkprojecten, bewonersinitiatieven en stadswater(natuur) (25 aanwezigen).
- 9 oktober: lezing voor de KNNV afdeling Hoorn over OWL en het Project Vissenmonitoring (20 aanwezigen, n.a.v. presentatie op 1 april in Utrecht)
- 27 september: rondvaart voor OWL-vrijwilligers. Ik vertelde over de stand van zaken m.b.t. opgeruimd zwerf- en drijfvuil, ontwikkelingen vissenmonitoring in nieuwe wijken in Leiden en liet de eerste illustraties voor de 'Zakgids voor het Zaklampvissen' zien. (25 vrijwilligers)
- 20 september: watertheater voor de groepen 7 en 8 van de Lucas van Leyden, incl. een kleine opschoonactie (ca. 0,5 kuub ijzer e.a. afval) in de Vliet (ca. 50 leerlingen)
- 16 september: watertheater (ik vertelde over ontdekkingen en ervaringen door team OWL) tijdens de Nacht van Kunst en Kennis vanuit de Hortusvijver (ruim 6.000 bezoekers).
- 21 juni: Watertheater voor bezoekers van de Hortus botanicus, vanuit de Hortusvijver. Thema: week van de invasieve exoten (tijdens het Midzomernachtfeest, ruim 3.000 bezoekers).
- 11 juni: Watertheater en slootje scheppen XL in Marewijk/De Camp, i.s.m. de wijkvereniging (ca. 50 bezoekers)
- 12 mei: Watertheater in de Lage Mors (i.s.m. het Hoogheemraadschap van Rijnland; ca 30 bezoekers)
- 8 mei: Training Natuurgidsen in Opleiding van de IVN afd. Leiden in het Wellantcollege (ca. 25 man)
- 1 april: Presentatie voor de lokale besturen van de KNNV (natuurhistorische vereniging) in Utrecht (ca. 50 bezoekers). Vier afdelingen wilden de PowerPoint en het Rapport Vissenmonitoring graag hebben voor hun leden (zie ook: 9 oktober).
- 27-30 maart: Visser 't Hooftcollege: internationale uitwisselingsstudenten en 4 VWO theorie- en praktijklessen over stadswateren en biodiversiteit gegeven (20 pers.).
- 16 februari: presentatie aan medewerkers van het Hoogheemraadschap van Rijnland over de Leidse stadswateren en biodiversiteit (50 pers.).

Overige PR-momenten voor OWL en aandacht voor het samenwerken aan schone grachten:

(Zie ook deze actuele pagina: <https://www.onderwaterinleiden.nl/over-ons/in-de-media>)

- Afvalvissen op burendag, Onze Wijk, Nieuwsbrief van de Tuinstad-Staalwijk, winter 2017
- Sjakie is aan de wandel, Leidsch Dagblad, 30 november 2017 (over de gestolen zoutkistdeksel)
- Rivierdonderpadden krijgen een paar hotelletjes, Leidsch Dagblad, 18 november 2017
- Uitbreiding visonderzoek in Leiden, Vissenwelzijn (Vissenbescherming), 4-2017
- Eind oktober is een promotiefilmpje over de werkzaamheden van Onder water in Leiden en de Adviseur Stadsgrachten online gegaan op de websites YouTube, Onderwaterinleiden.nl en Stadsgrachten.nl
- Verkademeisje snorkelt in Leidse gracht, H2O, Koninklijk Nederlands Waternetwerk, sept. 2017
- 'Prik, ik heb je.' Leidsch Dagblad, 8 september 2017. Over mijn vaccinatie tegen de Ziekte van Weil
- Kom grofvuilvissen tijdens de landelijke burendag (op 23 september 2017), Onze Wijk, zomer 2017, wijkkrant van wijkvereniging Tuinstad-Staalwijk
- Op jacht naar zeeprik en wolhandkrab, Leidsch Dagblad, 24 juni 2017. Voor het Project Vissenmonitoring was dit de allereerste waarneming van de **meerval** in Leiden.
- Biodiversiteit in de Leidse grachten, Natura, landelijke KNNV uitgave, juni 2017
- Fietsvissen en watertuinen in onze grachten, Hart van de Stadkrant, april 2017
- Daaf Sloos over grofvuilvissen en Cornelis Joppenzprijs, 21 februari 2017, o.a. over het grofvuil- en drijfvuilvissen dat Stichting de Leidse Rederij samen met Onder water in Leiden, de gemeente en diverse andere partners structureel doet. (Daaf Sloos is de coördinator van Stichting de Leidse Rederij)

Fotograaf Espen Eichhöfer kwam 6 september speciaal uit Duitsland voor een fotoshoot over OWL, voor het magazine 'Werde' (publicatie: voorjaar 2018)

2. Schoonmaakacties: grofvuil van de bodem

- 23 september 2017: opschonen van de Jan van Goyen/Schelpenkade in de Tuinstad-Staalwijk met ca. 100 bewoners tijdens Burendag. O.a. 34 fietsen, 6 autobanden en een aquarium werden opgevist.
- 21 juli 2017: n.a.v. snorkelmonitoring bij de Unipercentrale aan de Maresingel heeft de familie Boeff (met 5 man) geholpen om ruim 1 kuub ijzer uit de Singel te vissen.
- 8 juli 2017: opschonen Groenhazen- en Doelengracht in de PAL-wijk, i.s.m. Jeugdboekhandel Silvester en de wijkvereniging. Ca. 60 aanwezigen, waaronder 30 kinderen. Twee weken lang was de etalage van Silvester ingericht met opgedoken schatten uit de grachten uit 2017 en voorgaande jaren.
- 8 juni 2017: opschonen van de Herengracht met woningbouwcorporatie Portaal (ca. 30 personen).
- 10 maart 2017: NLDoet, i.s.m. Stichting de Leidse Rederij. Op twee locaties (Marewijk/De Camp en PAL-wijk) visten we naar afval met zo'n 75 volwassenen, waaronder 30 internationale deelnemers. Score: o.a. 202 fietsen.

3. Het organiseren van drijfvuil-opruimacties

- 14 december 2017: vier 5 VWO scholieren hebben onder mijn leiding de hotspot bij de Valkbrug opgeschoond. Zij hebben op 29 januari 2018 een adviesrapport over drijfafval gepresenteerd op het Da Vinci college.
- Mariet Geerlings heeft in de wateren van de PAL-wijk ruim 50 zwerf- en drijfvuilacties uitgevoerd, van elk gemiddeld 2 uur. Ook heeft ze haar 'werkterrein' uitgebreid naar de rest van Leiden, alwaar ze bijplaatsingen weggooit en waarvandaan ze groot zwerfafval meldt aan het Klant Contact Centrum (KCC). Haar 'zwerfafvalzakkensaldo' was **480** op 31 december 2017!
- 29 maart: drijfvuilvissen met het Visser 't Hooftcollege (25 pers. incl. Tsjechische en Duitse 4 Vwo-leerlingen)
- In bijlage 1a op p. 10 staat een verkorte versie van alle opgevist zwerf, drijf- en grofvuil. Een uitgebreid overzicht staat in de aparte Excel bijlage 1b.

Drijfvuilvissen met 25 (internationale) leerlingen van 't Visser 't Hooftlyceum

4. Excursies vissenmonitoring

- 25 oktober: zaklampvissen in de Havenwijk (13 deelnemers)
- 13 oktober: zaklampvissen in Haagweg-Noord (5 + 7 zwaan-kleef-aan-bewoners = 12 deelnemers)
- 29 september zaklampvissen in de Tuinstad-Staalwijk (11 deelnemers)
- 15 september: zaklampvissen in de Havenwijk. Een half dozijn zéér enthousiaste deelnemers (in de regen) en mooie waarnemingen van o.a. rivierdonderpad, brasem en snoek. En één dode paling.
- 18 juli: zaklampvissen in de Havenwijk (4 personen) "Het lijkt wel één groot aquarium!" zei een wijkgenoot.
- 15 juni: zaklampvissen in de Havenwijk (10 personen)
- 13 juni: zaklampvissen in het Singelpark (met 8 IVN Natuurgidsen in Opleiding)
- 15 mei: vissenmonitoring (overdag) met 12 deelnemers
- 3 mei: zaklampvissen in het Singelpark (met 8 IVN Natuurgidsen in Opleiding)

5. Het arrangeren van PR-momenten

- Net als ik was ook wethouder Paul Dirkse op 26 september aanwezig in de Winterkas van de Hortus botanicus, ter promotie van het Verwonderpaspoort.
- I.h.k.v. het Project Leidse Grachten Plasticvrij stond ik met mijn bakfiets en Sjakie de rivierkreeft op het stadhuisplein, bij aankomst van de Plastic Soup Surfer, 2 juli /zomer 2017. Wethouder Paul Dirkse was ook van de partij. Diverse kinderen schein met de OWL-schepnetten de Nieuwe Rijn schoon voordat Merijn Tinga aanmeerde.
- 7 april ontving ik een brief van de dienst van het Koninklijk Huis, met daarin de mededeling dat Zijne Majesteit de Koning de toezending 'het Rapport Vissenmonitoring in de Havenwijk' zeer op prijs stelde. De persoonlijk adviseur van ZMK bedankte ook vriendelijk voor het toezenden van de extra ansichtkaarten (in visvorm) voor de Prinsessen.
- Wethouder Marleen Damen hielp een handje grofvuilvissen tijdens NLDoet op 10 maart 2017.
- *Noot:* Op 7 2017 december ontbeet ik met Tweede Kamerleden William Moorlach (PvdA) en Tjeerd de Groot (D66) in Den Haag, om hen te vertellen over het belang van de inzet van groene vrijwilligers – zoals de leden van Onder water in Leiden, IVN en KNNV.

6. De staat van de onderwaternatuur in de nieuwe wijken

Tot mijn grote plezier ontdekte ik dat ook de stadswateren in de nieuwe wijken zéér soortenrijk waren. De bodemsubstraten varieerden van gestort puin en een complete zandbodem tot stukken met veel waterplanten en zelfs één vijver met een echte natuurvriendelijke oever – en dus veel jong visbroed en zelfs bittervoorns. Het Bio Science Park (BSP; aan de kant van het Hoogheemraadschap) zit helemaal vól met grote zoetwatermosselen. Veel vis zag ik daar echter niet, op één kleine modderkruiper na. Tabellen en plattegronden van alle getelde vissen, krabben en kreeften staan in bijlagen 3a en 3b.

Ik werd door een bewoner van de wijk Nieuw-Leyden gevraagd naar de aanwezigheid van salamanders in de vijver naast de BSO aan de Maresingel. Snorkelmonitoringsrondes leverden vervolgens (de voor het Project Vissenmonitoring) allereerste waarneming van de bittervoorn in Leiden op (geen salamanders).

Discussie: ik vond in mijn beeldmateriaal geen waarnemingen van de predator baars terug in de vijver in Nieuw Leyden. Dat is m.i. goed nieuws voor de bittervoorn.

In de wijk Marewijk/De Camp was het water te troebel om er goed vissen te kunnen spotten; het is bovendien een te druk bevaren route om ‘relaxed’ over de gehele breedte goed te kunnen snorkelmonitoren én er groeit erg weinig onderwatervegetatie. Baars- en visbroed werden gevangen tijdens het slootje scheppen met de wijkvereniging en met hulp van Leon Olsthoorn (**zie foto**). We ving er ook érg veel afval tijdens NLDoeit op 9 maart!

Alle viswaarnemingen heb ik ingevoerd op Telmeel.nl en doorgestuurd naar Wouter Moerland van Bureau

Stadsnatuur, voor opname in het Leidse Stadsnatuurmeetnet. Hieronder staat een overzichtstabel. Bijlage 3 bevat corresponderende kaartjes die Wouter maakte m.b.v. de door mij aangeleverde telgegevens

Tabel 1: Waargenomen soorten per wijk (x = aangetroffen, - = niet aangetroffen)

NL. naam	Tuinstad-Staalwijk J.v.Goyenkade	Haagweg -Noord Potgieterlaan	Marewijk/ De Camp O.Singel/O.Vest	Uniper- centrale Maresingel	Bio Science Park, x en Heeremavijver, v	Bockhorst v. Ravelingenstr.	Nieuw- Leyden Vijver BSO	Witte/Zoe- terwoudse singel
Baars	x	x	x	x	√	-	-	x
Bittervoorn	-	-	-	-	-	-	x	-
Blankvoorn	x	x	-	x	√	x	x	x
Brasem	-	x	-	-	-	-	-	-
Gevlekte Amerikaanse rivierkreeft	x	x	x	x	-	-	-	x
Karper	-	x	-	-	-	-	-	-
Kleine Modderkruiper	-	-	-	-	x	-	x	-
Marmelgrondel	-	x	-	-	-	-	-	x
Paling	-	x	-	-	-	-	-	x
Pos	x	x	-	-	-	-	-	-
Rivierdonderpad		x	-	-	-	-	-	x
Rode Amerik. rivierkreeft	x	x	-	x	-	-	x	x
Ruisvoorn		-	-	-	√		-	-
Snoek	x	x	-	x	√	x	x	x
Snoekbaars	-	-	-	-	-	-	-	-
Visbroed onbepaald	-	-	x	-	x	x	-	-
Chinese Wolhandkrab	-	-	x	x	-	-	-	-
Zeelt	-	-	-	-	-	-	x	x

Tabel 2: gebruikte telmethodes per wijk

Telmethode	Tuinstad-Staalwijk J.v.Goyenkade	Haagweg -Noord Potgijeterlaan	Marewijk/ De Camp O.Singel/O.Vest	Uniper- centrale Maresingel	Bio Science Park incl. Heeremavijver	Bockhorst v. Ravelingenstr.	Nieuw- Leyden Vijver BSO	Witte/Zoe- terwoudse singel
Grof-/drijf- vuilvissend	x	-	x	x	-	x	x	x
Snorkelend	x	-	x	x	x	x	x	-
Grof-/drijf- vuilvissend i.c.m. de snorkel- methode	x	-	x	-	x	x	x	-
Zaklampvissend	x	x	-	x	-	-	-	x

7. Research en planning: de belangrijkste items

- De vissenquiz is in december 2017 getest door een groep fans en begin januari 2018 online gegaan. <https://onderwaterinleiden.nl/quiz>
- Arjan, Daniël en ik ontwikkelden met hulp van illustrator Lotte Klaver **complimentkaartjes**: die geven vaste OWL-vrijwilligers nu aan passanten die ze zwerfafval zien opruimen. Leuk om te geven en leuk om te krijgen!
- Rondom diverse activiteiten publiceerden de wijkkranten van de Tuinstad-Staalwijk, Marewijk-De Camp en PAL-wijk interviews en verslagen. Ook werd er geflyerd in de wijken. Dit zorgde voor extra interesse, rondzingen en daardoor hoge opkomsten onder de buurtbewoners.
- Ik heb diverse keren constructief overlegd met de afdeling Inzameling over een soepeler samenwerking tussen hun afdeling en de vrijwilligers van OWL.
- Verder zijn 12 van de 13 hotspots met zwerfafval die wij in 2017 hebben aangegeven, voortvarend aangepakt met structureel opgelost door de Cluster Beheer.
- De zwerfafvalquiz is medio 2017 online gegaan. Ik schreef er een serie tweets over; zwerfafvaltweets zijn hot! <https://onderwaterinleiden.nl/quiz>

8. Meetbare biodiversiteitsresultaten door opschoon- en monitoringsacties:

- Tijdens het snorkelmonitoren rondom de Unipercentrale in de Maresingel, bleken aan de 'koude kant' van de dam weinig vissen te zwemmen. Bovendien was het ook wel érg troebel (ondanks het feit dat de machines uitstonden). Er werd alleen een jong snoekje gezien. We voelden veel grofvuil op de bodem.
- Aan de warme kant was het water beduidend helderder en dieper (want: enkele jaren ervoor compleet uitgebaggerd i.v.m. de vervuilde bodem). Er waren méér waterplanten en grote scholen (kleine) vis. Buddy Annet meldde dat ze een meerval had gezien; geen gewone, maar een albino!
- Er zitten inmiddels 3 schildpadden in traject 10a, de Binnenvestgracht bij Speeltuin de Doorbraak. Ten minsten één van deze dieren brengt ook zijn winterslaap door in het in januari 2016 uitgebaggerde stuk (waarneming 14 januari 2018).
- Beide soorten stekelbaarsjes worden nog altijd gesignaleerd in deze opgeschoonde gracht.

Op deze foto krijgt schildpad 'Sammy' met nagellak een rugnummer, zodat hij/zij op afstand individueel herkenbaar is. Op de achtergrond staat een kinderbadje vol met snorkelend gevangen Amerikaanse rivierkreeften.

Deze snorkelwerkzaamheden en voorlichting voer ik uit i.s.m. Speeltuin de Doorbraak, waar inmiddels ook educatieve posters aan de wanden hangen (zie p.9).

9. Advies met evt. verbeterpunten m.b.t. het onderhoud in/bij stadswateren

1. **Pieters- en Academiewijk/Vreewijk:** De afdeling Civiel van Wouter Wuite en ik zijn bezig met het ontwerpen van **rivierdonderpaddenhotels**. Deze komen op diverse locaties in de Zoeterwoudse/Witte Singel waar de kapotte beschoeiing wordt vervangen. Contactpersoon is Jeroen Lobé.
2. De wijk **Noordvest:** Tijdens de twee snorkelmonitoringsrondes bij de Unipercentrale zijn er ten minste zes plezierboten de doodlopende Maresingel in komen varen, die daarna weer moesten keren. De al spaarzaam aanwezige waterplanten zijn niet gebaat bij boten die grote moeite hebben deze draai te maken en daardoor de onderwatervegetatie met hun schroef vermalen. Ik adviseer een duidelijker **gebodsbord** voor de pleziervaart op te hangen aan de **Heen- en Weerbrug (Warmonderbrug)** met: 'Let op! Geen doorvaart: doodlopend'.
3. De **vijver** bij de BSO aan de Maresingel in **Nieuw-Leyden** moet gekoesterd worden! De bijzondere bittervoorns die er voorkomen – inclusief de voor hen voor de voortplanting noodzakelijke grote mosselen – zijn in redelijke getale aanwezig. *Baggeren kan m.i. alléén* mits er eerst goed wordt overlegd over mitigerende maatregelen. Snorkelend kunnen we er wel al heel wat afval uithalen, maar bladafval van de grote bomen die er staan, is niet tegen te gaan.
4. Bij het uitbaggeren van **Groenhazen- en Doelengracht** in de **Academiewijk** wil ik graag nauw betrokken blijven, i.v.m. de mogelijk te redden **rivierdonderpadden***, in goed overleg met de aannemer.
Nu de afd. Civiel zichtbaar rekening houdt met deze diersoort (zie 1.), zou het erg bijzonder zijn als deze kleine grachtbewoner ook wordt geholpen om 'uit de bagger te komen' tijdens het uitdiepen van Doelen- en Groenhazengracht. Daarvoor kan ik een groep vrijwilligers bijeen brengen.

10. Toekomstplannen

- Ik werk met diverse partners aan de 'Zakgids voor het Zaklampvissen'. Dit is een voor Nederland (en de wereld?!) unieke veldgids, die vissen portretteert zoals je ze van bovenaf ziet, tijdens het zaklampvissen. Zaklampvissen is een laagdrempelige visserijmonitoringsmethode, voor jong en oud en je hoeft er niet voor het water in. De gids wordt mede gepromoot door Stichting RAVON¹. Behalve fysiek zal de gids ook digitaal (via de visserijquiz op de website) gebruikt kunnen worden. Bovendien kunnen bewoners zelf tekeningen downloaden, om zo hun eigen residente snoek, zeelt of brasem in te kleuren.
- Begin 2018 heb ik met toestemming van het bestuur van Speeltuin de Doorbraak een klein Natuur-, Milieu en Educatiecentrum ingericht. Dit zal de bezoekers permanente informatie geven over de natuurwaarden in en om de speeltuin. Per maand zal er informatie in grote A0-lijsten gewisseld worden. Bij de posters is uitleg van specialisten mogelijk. Er zal bijv. aandacht zijn voor de educatieve film 'De Wilde Stad' (zie de volgende pagina).
- Ik ben een samenwerking met opschooninitiatieven van Libertas en bewonersgroep de Raapstelen (Tuinstad-Staalwijk), Social Pickers (Meerburg) aangegaan m.b.t. ervaringen, materialen, contacten en hotspots.

11. Reeds ingeplande activiteiten in 2018

- 9 maart 2018: opschonen Nieuwe Rijn/Vismarkt van Nonnenbrug t/m Visbrug, tijdens NLDoet. I.s.m. Stichting de Leidse Rederij, Gijs Oud IJzer en de Cluster Beheer.
- M.m.v. stichting RAVON staan er 10 zaklampvisexcursie gepland tussen mei en oktober 2018.
- De samenwerking met NDE/Naar Buiten/Water in de Wijk/het Verwonderpaspoort wordt voortgezet met lagere en middelbare scholen in 2018. Ik ben o.a. de partner van Recycle Valley voor het 'natte werk'.
- 15-24 juni 2018: aandacht voor kreeften, krabben en schildpadden in de Leidse wateren tijdens de week van de invasieve exoten.

Tot zover dit rapport over de activiteiten en ontdekkingen in en rond de stadswateren in Leiden in 2017. Ik verheug me op de nieuwe uitdagingen, ontdekkingen en ontmoetingen met mens en dier in 2018!

Met vriendelijke groet,

Aaf Verhade

Voor de bijlagen: zie de volgende pagina

¹ Reptielen, Amfibieën en Vissenonderzoek Nederland

Bijlage 1a: Kort overzicht van in 2017 opgevist zwerf-, grof en drijfvuil

Bijlage 1b: Uitgebreid overzicht van in 2017 opgevist zwerf-, grof en drijfvuil (apart, in Excel)

Bijlage 1c: Handleiding Afval Melden voor vrijwilligers van Onder water in Leiden (apart, in PDF)

Bijlage 2: Plattegrond van de bij OWL betrokken wijken in 2017

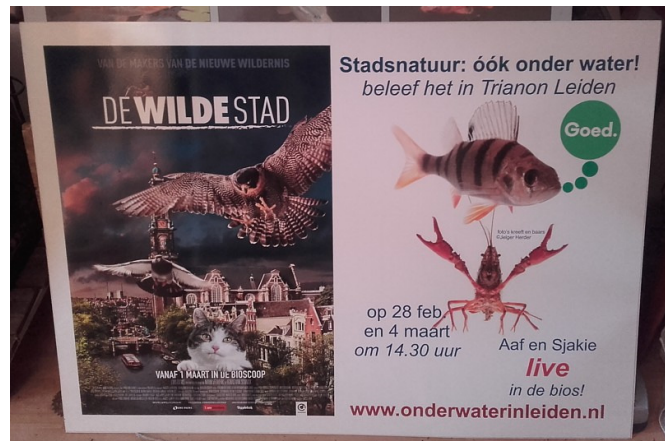
Bijlage 3a: De door Onder water in Leiden getelde vissen, kreeften en krabben in Leiden in 2017 in tabelvorm

Bijlage 3b: De door Onder water in Leiden getelde vissen, kreeften en krabben in Leiden in 2017 in kaartvorm

Voorbeelden van de educatieve posters in Speeltuin de Doorbraak (Havenwijk-Zuid)

- Vissen gezien in Leidse stadswateren
- Vissen gezien bij Speeltuin de Doorbraak

Vanaf februari 2018 promoten we de stadsnatuurfilm De Wilde Stad, met natuurlijk onze eigen mascottes 'Sjakie', 'Boksi' en 'Bep'.

Noot d.d. 23 juni 2018: de film heeft de status Gouden Film behaald (>100.000 bezoekers) en Leiden was na Amsterdam de meest bezochte Wilde Stad!

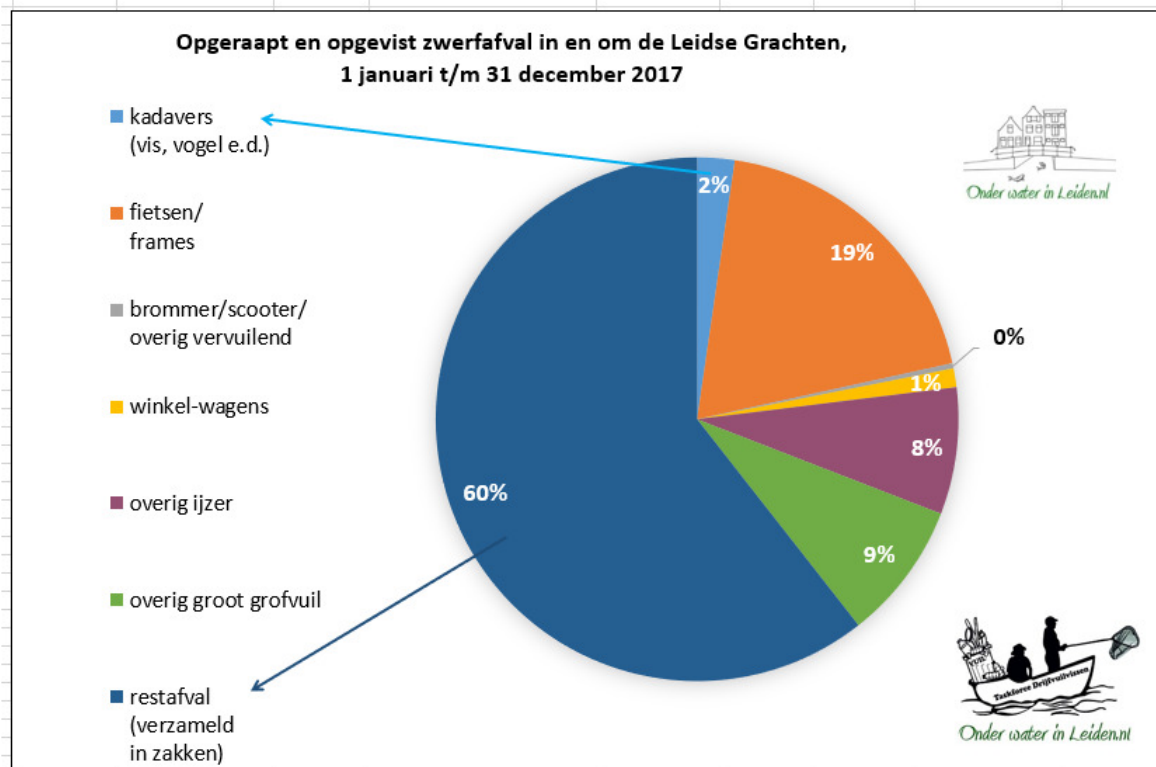
Bijlage 1a: Een verkort overzicht van in 2017 opgevisst zwerf-, grof en drijfvuil

- Ruim **1.558 stuks/zakken afval** zijn zowel tijdens georganiseerde opschoonacties als door individuele vrijwilligers uit de grachten, van oevers en van kades gehaald.
- In **bijlage 1b** (een apart Excel bestand) staat een gedetailleerd overzicht met locaties, het aantal deelnemers, bijzondere vangsten én opmerkingen voor o.a. de afdeling inzameling.
- Dezelfde overzichten stuur ik periodiek naar Marcel van Westerhoven, Ralph Veelenturf, Ruud Krijgsman, Stefan van der Plas en Aad Benschop van de Cluster Beheer.
- Indien nodig kaart ik belangrijke of urgente zaken direct aan. Veelal worden die gemeld door de vrijwilligers, die de ogen en oren (en neus) in de stad zijn.
- **Bijlage 1c** (aparte PDF bijlage) is de 'Handleiding Afval Melden'.

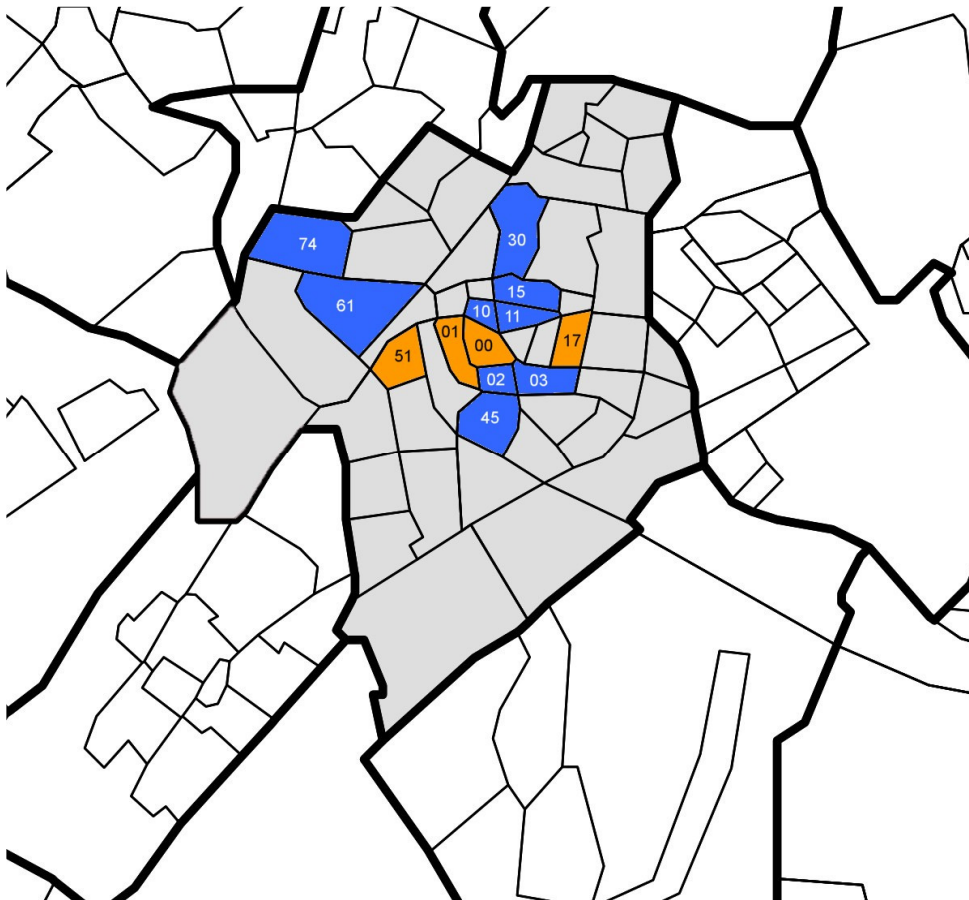

Ik vond een dode baars tijdens het 'slootje scheppen XL' met de Lucas van Leydenschool in de Vliet. De leerlingen vonden het fantastisch. Maar wel stinken!

	kadavers (vis, vogel e.d.)	fietsen/ frames	brommer/scooter/ overig vervuילend	winkel- wagens	overig ijzer	overig groot grofvuil	restafval (verzameld in zakken)	totaal
aantallen	36	300	5	18	122	133	944	1558
procent	2,3	19,3	0,3	1,2	7,8	8,5	60,6	100

Bijlage 2: Plattegrond van de bij OWL betrokken Leidse wijken in 2017

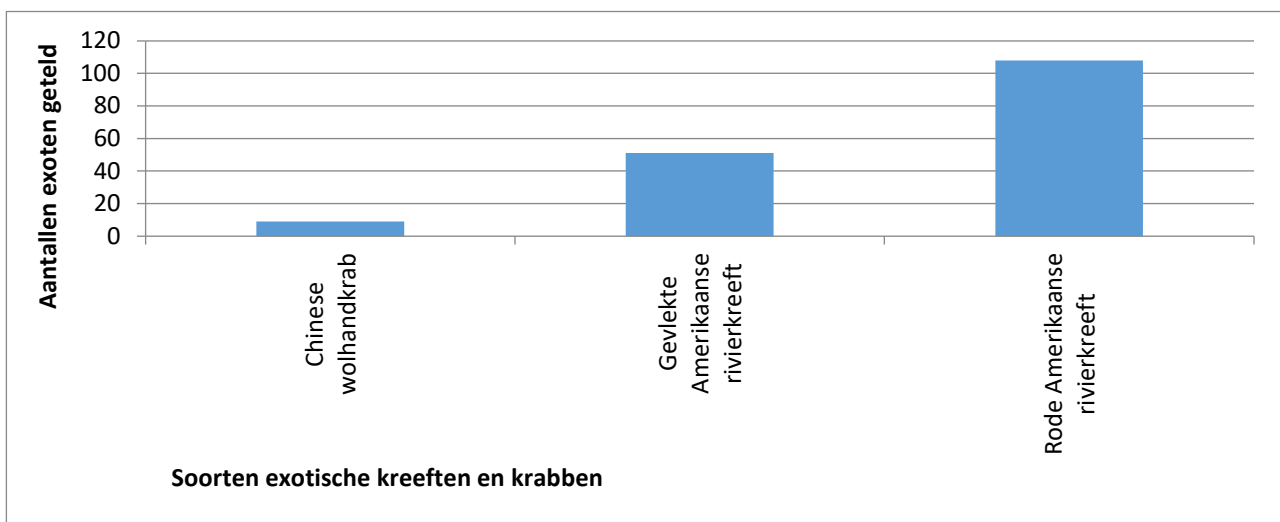
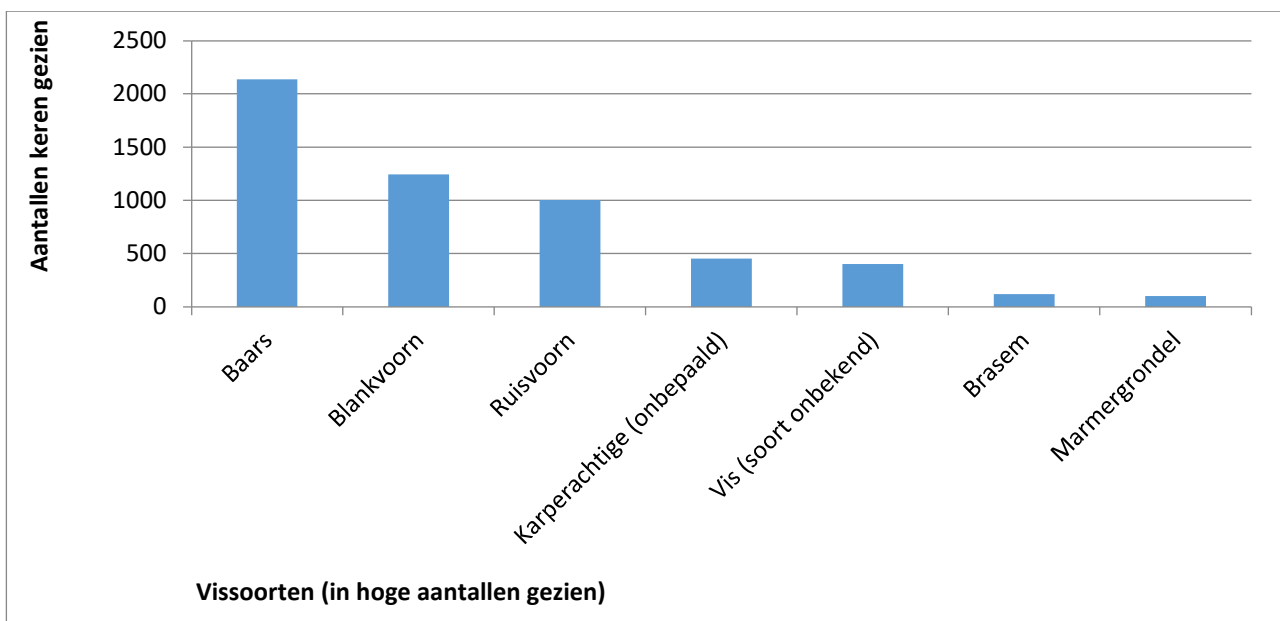
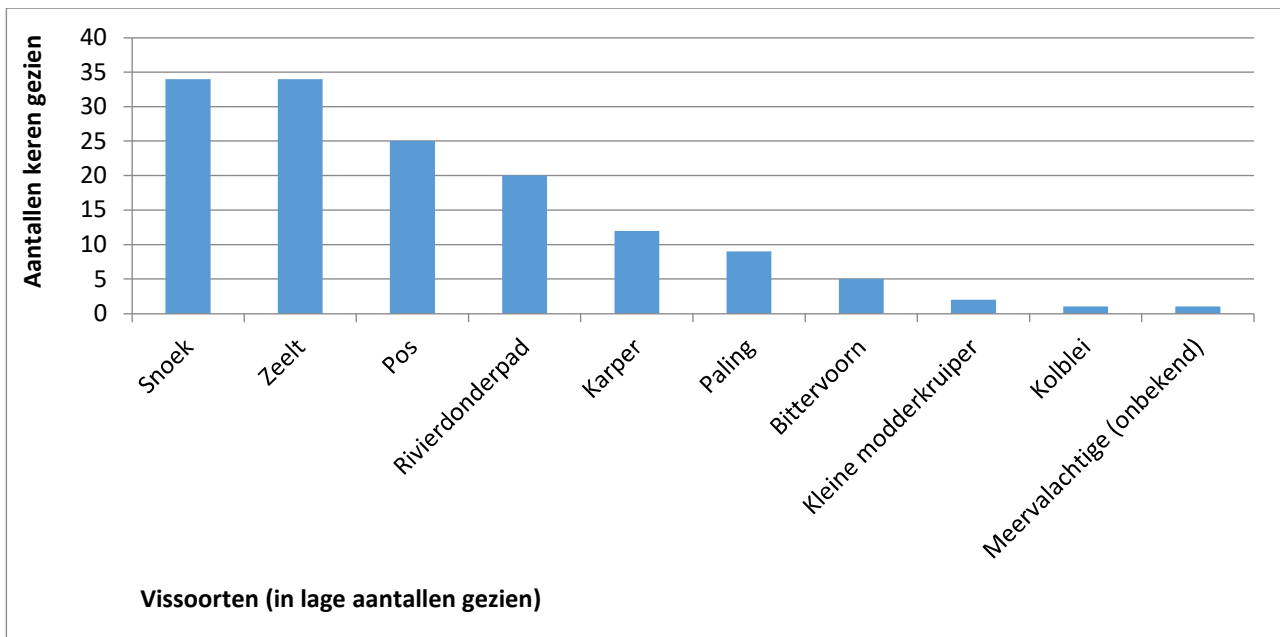
Legenda:

- Serieuze interesse vanuit nieuwe wijken, incl. meerdere lezingen en/of activiteiten:
  - Singelpark: Levendaal-West en Oost, buurten 02 en 03 in Binnenstad-Zuid
  - Marewijk-De Camp, buurten 10, 11, wijk Binnenstad-Noord
  - Noordvest, buurt 15 (rondom de Unipercentrale) in Binnenstad-Noord
  - Groenoord/Nieuw-Leyden, buurt 30 in Leiden Noord
  - Leeuwenhoek (Bio Science Park), buurt 74 in het Boerhaavedistrict
  - Lage Mors (Bockhorstwijk), buurt 61 in het Morsdistrict
  - Tuinstad-/Staalwijk, buurt 45, Roodenburgerdistrict

- Schoonmaak- en monitoringsactiviteiten in reeds met OWL bekende wijken:
  - Pieters- en Academiewijk, buurten 00 en 01 in Binnenstad-Zuid
  - Havenwijk-Zuid, buurt 17 in Binnenstad-Noord
  - Haagweg-Noord, buurt 51 in het Bos- en Gasthuisdistrict

Bijlage 3a: De door OWL getelde soorten vissen, exotische krabben en kreeften in Leiden in 2017

Bijlage 3b: De door OWL getelde soorten, in kaart gebracht door BSR (Wouter Moerland)

